

Kilderne til de færøske viser om Karl den Store

Af Poul Skårup.

Blandt de færøske viser findes en cyklus, som i forskellige håndskrifter kaldes *Runsivals bólk* (Svabo), *Rólands kvæði* (Sandoyarbók, N. Nolsøs samling, Koltursbók) eller *Runsivals stríð* (alternativ titel til hele visekredsen hos N. Nolsø; dette navn bruges hos Svabo, i Koltursbók og i Fugloyarbók om en enkelt af viserne), og som, tilsyneladende uden hjemmel i håndskrifterne, kaldes *Karlamagnusar kvæði* af Jakob Jakobsen 1890, V. U. Hammershaimb 1891 og Jóannes Patursson 1922 (se bibliografien s. 68—69).

Som det vil fremgå i detaljer af det følgende, er hovedkilderne til disse viser to:

Karlamagnús saga ok kappá hans, udg. af C. R. Unger i 1860, forkortet: Kms. Denne findes i to versioner, alpha-versionen fra det 13. årh., der findes i to håndskrifter kaldet *A* og *a*, og beta-versionen fra det 14. årh., der også findes i to håndskrifter *B* og *b*. Herfra stammer bl. a. kejserens færøske navn *Karlamagnus*.

Karl Magnus' Krønike fra slutningen af det 15. årh., udgivet af Gotfred af Ghemen i 1509 og måske andre udgaver, og af Christiern Pedersen i 1534 og siden i mange folkeudgaver, der bygger på 1534-udgaven. Teksterne er udgivet synoptisk af Poul Lindegård Hjorth i 1960. Forkortelsen KMK i det føl-

gende henviser til 1960-udgavens 1534-tekst, da det utvivlsomt er denne og dennes efterkommere der har været kendt på Færøerne, næppe 1509-teksten. KMK har ligesom Olger Danskes Krønike været folkelæsning på Færøerne helt op i dette århundrede. Fra disse stammer bl. a. navnet *Olgar danski*, der findes i flere af viserne (Kms: *Oddgeir*).

Uden for denne cyklus findes der også andre viser med Karlamagnus som en af personerne. Håndskrifterne er ikke helt enige om, hvilke viser der hører med til cyklen og hvilke ikke, som det fremgår af flg. oversigt over de vigtigste håndskrifter. Denne oversigt og hele denne artikel er for størstedelen udarbejdet på grundlag af en xerox-kopi af Sv. Grundtvig og Jørgen Bloch's store håndskrift fra 1872—76: *Føroyja Kvæði, Corpus Carminum Færoensium* (forkortet: CCF). Udgivelsen af dette håndskrift er endnu ikke nået frem til bindet med viserne om Karlamagnus, det er bind XI i håndskriftet og vil blive bind V i den trykte udgave.

Håndskrifterne.

Svabos større visehåndskrift fra 1781—82, udgivet bogstavret af Chr. Matras, Kbh. 1939. Under fællestitlen *Runsivalsbólk* findes her fem viser: *Geipatáttur*, *Emundsríma*, *Runsivalsstríð*, *Odvalsríma* og *Flóvinsríma*. Heri mangler bl. a. *Aligast-visen*, som i andre håndskrifter hører med til visekredsen.

Sandoyarbók har som nr. 49 *Rólandskvæði* i fem sange: *Alikast*, *Geipatáttur*, *Odvaldríma*, *Aminsríma* (= *Svabos Emundsríma*) og *Tólvjavningar* (= *Svabos Runsisvalsstríð*), dateret 18. aug. 1822. Andetsteds, nemlig som nr. 71, findes *Flóvansríma*, som i andre håndskrifter regnes til visekredsen, og som nr. 25 *Óluvkvæði*, som intetsteds regnes med til visekredsen, men dog til dels har samme oprindelse, og som nr. 27 *Olgarskvæði*, som heller ikke regnes med til visekredsen.

Napoleon Nolsøs visehåndskrift, 2. bind, 1842, har som nr. 49 *Rólandskvæði* ella *Runsivalsstríð* i seks sange: *Aligasttáttur*, *Flóvanstáttur*, *Odvaldríma*, *Geipatáttur*, *Janimunds-*

ríma (= Svabos *Emundsríma* og *Sandoyarbók's* *Aminsríma*), og *Tólvjavningar*. Andetsteds, nemlig som nr. 17, findes *Óluvkvæði*, og som nr. 54 *Olgarskvæði*.

Koltursbók, 1848, har som nr. 22 *Rólandskvæði* i fem sange: *Aligastskvæði*, *Flóvinsríma*, *Oddvalsríma*, *Geipatáttur* og *Janimundsríma*. Andetsteds, nemlig som nr. 15 og 16, findes to andre viser om Karlamagnus, *Runsivalsstríð*, som i de andre håndskrifter regnes med til visekredsen, og *Viljorm Kornus kvæði*, der intetsteds regnes med, og som nr. 46 *Olgarskvæði*.

Fugloyarbók, inden 1854, har ingen fælles overskrift for viserne om Karlamagnus, så der skelnes ikke mellem viser der hører med til visekredsen og andre. Som nr. 7—13 findes flg. viser om Karl: *Dreymur Karlamagnusar*, *Óluvartskvæði*, *Geipatáttur*, *Karlotskvæði*, *Janimundskvæði*, *Odvaldsríma* og *Runsivalsstríð*. Heri mangler *Aligast*, *Flóvinsríma*, *Viljorm Kornus kvæði* og *Olgarskvæði*.

Andre håndskrifter har enkelte viser om Karlamagnus, men hjælper os ikke til at bestemme omfanget af visekredsen.

Visekredsen omfatter i alle håndskrifter *Odvaldsríma*, *Geipatáttur* og *Emundsríma* (= *Aminsríma*, *Janimundsríma*), og i nogle håndskrifter desuden *Aligast* (*Sandoyarbók*, N. Nolsø og *Koltursbók*, men ikke Svabo og *Fugloyarbók*, hvor denne vise mangler), *Flóvinsríma* (Svabo, N. Nolsø og *Koltursbók*, men ikke *Sandoyarbók*, der har visen andetsteds, eller *Fugloyarbók*, hvor den mangler) og *Runsivalsstríð* (= *Tólvjavningar*; Svabo, *Sandoyarbók*, N. Nolsø, men ikke *Koltursbók*, hvor den findes andetsteds). Det fremgår af det følgende, at *Aligast* og *Flóvinsríma* ikke har samme oprindelse som de tre sikre samt *Runsivalsstríð*. Det ligger derfor nær at regne de fire viser *Odvaldsríma*, *Geipatáttur*, *Emundsríma* og *Runsivalsstríð* som kernen i visekredsen, mens *Aligast* og *Flóvinsríma* er knyttet til visekredsen senere. Disse kaldes derfor sekundære sammen med de viser om Karl den Store der aldrig har været betragtet som dele af visekredsen. I det følgende gives først en kort oversigt over de sekundære viser om Karlamagnus, og siden en undersøgelse af de fire primære visers

kildeforhold. Bortset fra Ólufukvæði, Olgarskvæði og Hilmírskvæði, findes alle viserne i Føroyja Kvæði, CCF, XI, nr. 106.

De sekundære viser.

Aligast findes på færøsk i to versioner, en 2-linjet og en 4-linjet. Den 2-linjede findes i Sandoyarbók, i en optegnelse af Hammershaimb og i en senere optegnelse af Tróndur á Trøð i Skálavík på Sandoy. De to ældre optegnelser er trykt i Danmarks gamle Folkeviser VIII, 1905—1919, s. 27—28; den senere optegnelse af Tróndur á Trøð er trykt i Jóannes Paturssons Kvæðbók I, 1922, s. 20—22. Den 4-linjede version findes i N. Nolsøs samlinger og i Koltursbók og er trykt i samme Kvæðbók I, s. 17—20. Visen er i Sandoyarbók, Nolsøs samling og Koltursbók første del af visecyklen om Karlamagnus; den findes hverken hos Svabo eller i Fugloyarbók. Den har navnet *Aligast* fælles med den danske KMK, mens samme person i den norrøne Kms hedder Basin. Den færøske vise menes ikke at være digtet efter KMK, men at repræsentere en vise der også findes i Danmark (DgF nr. 469); denne menes at være ældre end KMK og årsagen til at dennes oversætter har ændret navnet fra Basin til *Aligast* (Unger 1860, s. XIII, note 4; Storm 1874, s. 163; Grundtvig og Olrik 1905—1919, s. 24—25; Halvorsen 1959, s. 63; P. Lindegård Hjorth 1960, s. xiv). Axel Olrik anfører (1905—1919, s. 24), at »den færøske Overlevering har modtaget et enkelt senere Laan fra Karlamagnus-saga«, nemlig det at Karl sender bud efter tyven i stedet for at ride ud og finde ham som i den danske vise og de nederlandsk-tyske digte om *Elegast*; dette kan dog lige så vel være lånt fra den danske KMK (1960, s. 3) som fra den norrøne Kms (1860, s. 2). Det samme gælder det at Karl i den færøske vise ligesom i Kms og i KMK, men modsat den danske vise, selv gemmer sig i soveværelset og selv holder handsken under fruens blødende ansigt (dette er anført af Jóannes Patursson, I, 1922, s. 24, og efter ham af Ernst Krenn, 1940, s. 30; når Patursson s. 28 og efter ham Krenn s. 30

mener, at den danske vise sandsynligvis har lånt fra den færøske, fordi denne er fuldstændigere end hin, forudsætter dette ræsonnement, at den danske vise er bevaret fuldstændigt, hvilket naturligvis er en uholdbar forudsætning).

Flóvinsríma er en del af visekredsen hos Svabo, N. Nolsø og i Koltursbók, og findes uden for visekredsen i Sandoyarbók, og mangler i Fugloyarbók. Den er trykt af Matras 1939, s. 451—455, Hammershaimb 1891, s. 167—174, og Jóannes Patursson I, 1922, s. 31—39. Visen er ikke digtet efter Kms eller KMK, men efter den norrøne Flóvents saga, som vist først påvist af Kölbing 1875, s. 242 og s. 391. I sagaen er kejseren ikke identisk med Karlamagnús, og det er han heller ikke i Flóvinsríma's tekst, men Svabo og Patursson (og efter ham Krenn 1940, s. 32) er i deres kommentarer ikke i tvivl om at kejseren er Karlamagnus, og den samme identifikation forudsættes af tilknytningen til visekredsen. Om denne vise har Jón Helgason skrevet i Varðin 2, 1922, s. 111—117.

Ólúvukvæði (CCF XII, nr. 107) regnes ikke med til visekredsen om Karlamagnus, og regnes ikke engang til de sekundære viser om ham, skønt det er digtet efter den norrøne fortælling om fru Olif og hendes søn Landres, som findes i manuskripterne af beta-versionen af Kms. Dette afsnit findes ikke i alpha-versionen af sagaen eller i den danske KMK. Visen findes i flere opskrifter, bl. a. i Sandoyarbók og N. Nolsø's samling, og er trykt af V. U. Hammershaimb 1846—48, s. 279—307, og 1891, s. 188—214, af A. C. Evensen 1910, s. 66—77, og 1911, s. 162—173, og af Jóannes Patursson, I, 1922, s. 123—150. Gustav Storm 1874, s. 218 og 224, mener at det færøske Ólúvukvæði er kommet fra Norge, fordi et par linjer er fælles for det og den norske vise om Hermod ille: Ólúvukvæði (FA s. 206, str. 126): »Áður hann gat á gólvi gingið, tá beit hann mann í fœtur, Mýlint og hon Galianna tey buðu fyri hann bœtur«, jfr. den norske vise (cit. Storm): »Hermod krýpe pá Serklandsgolvi / han bíte folk í fœtann / faðir hans geng pá tingit fram / og býd fer drengin bœtar«, jfr. Kms 63.26, hvor der intet står om bøder. Storm mener

altså at dette er kommet ind i den norske vise om Hermod ille fra en tabt norsk vise om Oliv og Landres, som er oversat til færøsk og bevaret på Færøerne som Óluvukvæði. Skønt denne forklaring på overensstemmelsen er mulig, er dog også andre forklaringer mulige, fx at det færøske Óluvukvæði har været kendt i Norge.

Viljorm Kornus kvæði findes i Koltursbók og i en opskrift fra 1874 af Tróndur á Trøð i Skálavík. Denne sidste opskrift er trykt af Jóannes Patursson II, 1922, s. 75—83, og efter denne tekst af Dávur Magnussen og Jóhannes av Skarði, 1952, 2. udg. 1965, s. 144—154. I Paturssons efterskrift siges visen at være digtet af digterbonden J. Chr. Djurhuus i Kollafjørður (1773—1853). Forlægget er afsnittet om Villem Cornitz i den danske KMK (1960, s. 331—341), ikke det tilsvarende afsnit i Kms (1860, s. 532—540).

Olgarskvæði (CCF XV, nr. 213), som findes bl. a. i Sandoyarbók, N. Nolsøs samling og Koltursbók, er trykt af Patursson, II, 1922, s. 9—25. Iflg. en meddelelse der er gengivet i Paturssons efterskrift skal visen være digtet af Janus Tummasson (Janus í Lofti) i Húsavík på Sandoy (født 1769). Visen handler om Olgars kamp mod Brúður og bygger på folkebogen Olger Danskes Krønike (Brúður = Bruher).

Karlotskvæði, som kun er kendt fra Fugloyarbók, er trykt af Patursson, II, 1922, s. 43—54. Kejserens søn Karlot spiller skak med Olgars søn Baldavín, taber og dræber i sin harme Baldavín med skakbrættet. Olgar vil hævne drabet ved at dræbe Karlot, men bliver sat i tårnet, hvor hertug Nemus i smug bringer ham mad og drikke. Der kommer bud til kejser Karlamagnus, at kæmpekongen er på vej med en stor hær. Kun Olgar kan forhindre et nederlag, men Karlamagnus vil ikke høre hans navn. Nemus beder nogle børn kalde på Olgar, kejseren formildes og vil frigive Olgar. Denne vil kun komme kejseren til hjælp hvis han får lov til at dræbe Karlot, kejseren bliver nødt til at tillade det, men Olgars sværd standses af et lys fra himlen. Olgar drager nu i kamp med sværdet Breiðfelt og hugger ned for fode, dræber kæmpen Kvinkanol.

Kæmpekongen rider mod Olgar, og sværdet spiller i Olgars hånd som terninger på et bord, blodet fyger fra kæmpekongen, så han må overgive sig og bliver brændt på et bål. Kejseren takker Olgar danske. — Ligesom Olgarskvæði bygger Karlotskvæði på Olger Danskes Krønike. Kæmpekongen må være identisk med Brúður i Olgarskvæði og Bruher i Olger Danskes Krønike. Navnet på Olgars sværd, Breiðfelt, må vel stamme fra Brifort, navnet på hans hest både i Olger Danskes Krønike, Karl Magnus' Krønike og i Olgarskvæði (her Brifort). Olgars sejr over Kvinkanol må bygge på Rolands sejr over Quinkenas i KMK (1960, s. 223—225 = Kms 1860, s. 414—416).

Óluvartskvæði, som også kun er kendt fra Fugloyarbók, er trykt af Patursson, II, 1922, s. 27—40, hvor håndskriftets Óluvart er ændret til Ólvar. Den hedenske jarl Óluvart kommer til Karlamagnus's borg og udfordrer Rólant. Rólant vinder, men Óluvart redder livet ved at omvende sig til kristendommen. Hedningene hører dette og vil dræbe ham, hvis han ikke forråder sine nye trosfæller, hvilket han afslår. Hedningene angriber, men Olgar danske, Óluvart og Rólant driver dem på flugt. Hedningekongen sender en ny hær mod kejseren med kæmperne Fárakundi og Jakimundur og en kæmpe der ligner en trolde. Óluvart overvinder denne, og Olgar overvinder Jakimundur. Imens forsøger dennes bror Jústamundur at voldtage kejserens datter, men uden held. Da Olgar har dræbt Jakimundur, går Jústamundur imod ham og bliver også dræbt. Fárakundi er næsten usårlig og spotter Rólant ved at lægge sig til at sove. Rólants hug bider ikke før han får blottet Fárakundis navle, gennem den gennemborer han Fárakundi. De overlevende hedninge drager så hjem til kong Angulund. — Visen bygger på elementer fra KMK og Olger Danskes Krønike. Begyndelsen er fra fortællingen om Otvel i KMK (s. 237—ca. 252), hvor Otvel udfordrer Roland, overvindes og omvender sig, og hvor Oliver sammen med Olgar og Roland driver hedningene på flugt. Óluvart repræsenterer således både Otvel og Oliver. Olgars kamp mod Jakimundur og Jústamundur

mundur er fra Olger Danskes Krønike, hvor Olger overvinder Bruher (navnet Jakimundur findes ikke i krøniken, kan det stamme fra Jamund, navnet på kong Angulands søn i KMK? eller fra visen om kong Jákimann, CCF nr. 108, Svabo udg. Matras s. 328?), mens dennes bror Justamund prøver at voldtage kongen af Englands datter, men afbrydes af meddelelsen om Olgers komme og flygter; han dræbes siden af Olger. Rólants kamp mod Fárakundi bygger på KMK (s. 143—153), hvor Roland overvinder Ferakunde på samme måde.

Dreymur Karlamagnusar kendes ligeledes kun fra Fugloyarbók, utrykt. Kejser Karlamagnus fortæller sin drøm: Først så han to engle, som læste og sang, borgen strålede, han kunne ikke tale, de forsvandt. Så kom der en stor mand, så hans søn Karlot, som skulle halshugges, men sværdet faldt ikke. Nogle sorte mænd blev gjort hvide, mange skulle omvendes til kristendommen, hvorover hedningene blev vilde og red ind i Runsival. Så kom der en sort fugl, som ville dræbe ham, men den hvide kom tilbage og reddede ham, hvorefter to drager satte sig på borgen. Så flød der meget blod i Runsival, sorte hunde og ulve sprang rundt, og hvide svaner faldt ned til dem. Fjeldene var fyldt med hedninge; de to drager blæste så det hørtes lige hjem til Frankrig. Efter at have fortalt drømmen beder Karlamagnus Gud skåne de kristne mænd. Karlot mener ikke man skal tro på drømme. Så begynder borgen at dreje rundt, så mændene falder og bliver liggende i fem timer, kun Karlamagnus kan blive stående. Han går ud og i kirke og beder Gud standse borgen. Hedningene kommer, men Karlamagnus når i god behold tilbage til borgen, der nu er standset. Han kalder sine mænd ud til kamp mod hedningene. Han møder i kampen en hedning, som alle flygter for. Med Guds hjælp dræber Karlamagnus hedningen. Franskmændene vinder og rider hjem. — I Kms og KMK har Karlamagnus mange drømme, foruden en del åbenbaringer, men ingen af dem ligner drømmen i visen. Denne drøm består af flere afsnit ligesom Karls drøm om Runzival (Kms 527 = KMK 303), men indholdet er ikke det samme. Drømmen om Karlot, der skal

halshugges men bliver reddet, er fra Olger Danskes Krønike. Borgens omdrejninger er fra Kms 472 eller KMK 269 om salen i Konstantinopel.

Karlamagnus og *Jóhan kongur*, optegnet af J. H. Schrøter, utrykt. Et digt på 13 9-linjede strofer uden omkvæd om hvordan kong Jóhan svigefuldt udleverer jarl Reynald af Uppivald til Karlamagnus. Nogle af personerne er kendt fra Kms og KMK (*Karlamagnus*, *Olgar danski*, *Reynald* måske = *Reynold* KMK 214 (= *Rigald* Kms 408) eller *Regnolt* KMK 142 (= *Reinbald*, *Reinald* Kms 277), *Reynalds* broder *Ríkaldur* måske = *Rikard* KMK 111, 175 (= *Riker* Kms 298, 303), men ikke Jóhan). Den svigefulde udlevering findes ikke i Kms og KMK.

Bragdar(s)tættir, optegnet af V. U. Hammershaimb i 1848 i *Skálavík* på Sandoy og trykt af Patursson, II, 1922, s. 85—141. (1) Kejser Karlamagnus spørger sine folk om de kender nogen der er hans overmand, og de nævner sachserkongen Valuvant. I kampen dræber dennes ypperste kæmpe Hjálmar bl. a. Gíslar, Klárus og Ásmundur, men da kejserens søstersøn Einar kommer til, falder hedningene som en haglbyge, og han dræber både Hjálmar og Valuvant. (2) Bragdar, kongen af Uppland, spørger sine folk om de kender nogen der er hans overmand, og de nævner kejseren af Frankrig, hvorefter Bragdar drager dertil. Bragdars sendebud Ívar kræver skat af kejseren, som afviser. I kampen dræbes Bragdar af Einar. Denne fæster siden Marita, og de får Saxland i morgengave. Ívar rejser hjem til Bragdars enke Ingibjörg og meddeler hende Bragdars død. Hun håber at deres lille søn Grímur vil hævne sin fars død. (3) Da Grímur er vokset til, vil han hævne sin far. Ívar fortæller at kejseren har magt over alle hedninge, og Grímur må derfor lade sig kristne først. Også hans mænd skal kristnes, deriblandt tolv jætter fra Lurkustrond, sidst Tórir tröllabani (troldebane). Denne nægter og dræbes af Ívar, resten omvendes. Kejser Karlamagnus bliver syg, udnævner Einar til sin arving og dør. Marita, Einars kone, drømmer at et dyr vil komme op fra stranden og dræbe Einar. (4) Grímur kom-

mer til Frankrig, æsker Einar til kamp og dræber ham. Tre af Einars mænd vil hævne, men bliver alle dræbt, den første, Hildibard, og den anden bliver dræbt af Grímur selv, den tredje, Halger, af en af Grímurs mænd. Ívar får Einars rige, og Grímur hans enke Marita.

Denne vise har næppe noget enkelt forlæg, men er digtet hovedsagelig på grundlag af elementer fra andre viser. Karlamagnus og spørgsmålet om en overmand stammer fra Geipatáttur (jfr. nedenfor s. 45). Valuvant findes også i det utrykte Valuvantskvæði (CCF 103), der er optegnet i samme bygd som Bragdar(s)tættir, Skálavík, året før, 1847, og øjensynlig beslægtet dermed (her spørger kejser Kortunatus af Garðaríki efter en overmand, for nu er Karlamagnus død, og en af hans mænd, Brandur, som siden hævder at have været en af Karlamagnus's jævnlinge, nævner Valuvant; i kampen i Runsival besejrer Valuvant Kortunatus). Valuvantskvæði skal være digtet af Janus Tummasson (Janus í Lofti) i Húsavík på Sandoy (født 1769), den samme som har digtet Olgarskvæði, iflg. Jóannes Patursson, 1945, s. 166 (her står der Vælivants ríma, men det er formentlig den samme vise). Navnet Valuvant går tilbage til norrønt Valven, som findes i norrøne oversættelser af oldfranske romaner, fx i Ívens saga, og svarer til fransk Gouvain, navnet på kong Arturs søstersøn. I Norge findes en vise om Valivan, den er ikke identisk med Valuvantskvæði. — De andre navne og handlingselementer i Bragdar(s)tættir findes i andre viser (se navneregisteret i Matras's udgave af Svabos visehåndskrifter). — Bragdar(s)tættir er sikkert en ung vise ligesom det beslægtede Valuvantskvæði. Patursson, 1922, 2, s. 142, betragter den som ret gammel og mener at den bygger på sagn om vikingernes hærgen i Frankrig: det er frihåndsspekulation som så meget andet i Paturssons kommentarer.

Hilmirskvæði, som kun er kendt fra en nyere opskrift, som Sívert Olsen i Skálavík på Sandoy har ejet efter sin fader, er trykt af Jóannes Patursson 1922, 2, s. 57—73. Visen findes ikke i håndskriftet Føroyja Kvæði, CCF. Hilmir, Angulunds frænde, rider til Runtsival, Rólant rider alene imod ham trods

Olgars advarsler. Ved fjeldet Espalín mødes de. Rólant opfordrer Hilmir til at blive kristen, han vil ikke, han er kommet for at hævne Amunds død (jfr. Emundsríma = Aminsrima, se nedenfor). Hilmir tager Rólant til fange, og Rólants hest løber hjem. Baldavín, Rólants bror, rider ud fulgt af Olgar, angriber Hilmir og hugger Rólants lænker over. Den ukampdygtige Rólant går Olgar i møde og tror at Hilmir har dræbt Baldavín, hvorfor Olgar tager Rólant op på sin hest, og de rider hjem til Karlamagnus. Baldavín tager imidlertid Hilmir til fange og fører ham hjem til Karlamagnus. Denne vil lade Hilmir brænde, Olgar tilbyder ham Danmark hvis han vil blive kristen. Hilmir går med til at lade sig kristne, hvis man vil give ham våben og lejlighed til at dræbe Rólant i kamp. Det afslår Karlamagnus, som stadig vil lade Hilmir brænde. Dette sætter Baldavín sig imod, han vil give Hilmir våben og være hans broder, hvis han vil lade sig kristne. Hilmir gentager at han vil blive kristen når han har fået våben og har dræbt Rólant. Rólant springer frem og dræber Hilmir med sværdet Dýrindal. Baldavín bliver vred på Rólant og forlader borgen. Olgar bliver også vred og beklager at Baldavín har forladt dem. — Denne historie kender jeg ikke andetsteds fra, den findes ikke i Kms eller KMK, ej heller i Olger Danskes Krønike. Baldvin optræder især i det afsnit af Kms og KMK der handler om kampen mellem Karlamagnus og sachserne under Kong Guitalin (Kms) eller Vittelin (KMK). I dette afsnit hedder sachserkongens broder Elmidan eller Helmidan; er han forbilledet for Hilmir? Hans kamp med Roland i KMK (s. 235 = Kms s. 428—430) spænder dog ingenlunde af som i den færøske vise.

Et utrykt *Rólantskvæði* på 300 strofer nævnes af Patursson 1922, 2, s. 7. Det er ikke nævnt i CCF XI sammen med de andre viser om Karl den Store og hans mænd, og jeg har ikke set det. Samme navn bruges som betegnelse for hele visekredsen i Sandoyarbók, Koltursbók og af Nolsø, og som alternativ betegnelse for visen Runsivalsstríð hos Svabo (udg. Matras s. 435).

De primære viser.

De primære viser om Karl den Store er som ovenfor nævnt *Odvaldsríma*, *Geipatáttur*, *Emundsríma* og *Runsivalsstríð* (= *Tólvjavningar*). Ser vi bort fra *Odvaldsríma*, er den indbyrdes rækkefølge af de tre andre i alle håndskrifterne, hvor de står opført under fælles nummer: *Geipatáttur*, *Emundsríma*, *Runsivalsstríð* (bortset fra *Koltursbók*, hvor *Runsivalsstríð* ikke står sammen med de andre). Kun *Odvaldsríma*'s plads varierer: foran *Geipatáttur* hos N. Nolsø og i *Koltursbók*, mellem *Geipatáttur* og *Emundsríma* i *Sandoyarbók*, mellem *Emundsríma* og *Runsivalsstríð* i *Fugloyarbók*, og efter *Runsivalsstríð* hos Svabo. Da *Rólant* dør i *Runsivalsstríð*, er den sidste placering ikke heldig. Da *Emundsríma* og *Runsivalsstríð* hører nøje sammen, bør de ikke adskilles af *Odvaldsríma*. Der kan næppe gives argumenter for at sætte *Odvaldsríma* før eller efter *Geipatáttur*, vi kan behandle *Odvaldsríma* først.

De fleste elementer i viserne findes både i Kms og i KMK, og nogle findes hverken i Kms eller i KMK. Disse to grupper hjælper os ikke til at afgøre om viserne bygger på begge disse hovedkilder eller kun eller hovedsagelig på den ene. For at undersøge dette må vi for hver vise opstille de punkter hvor den kun stemmer overens med den ene af de to hovedkilder, enten Kms eller KMK, imod den anden. Det er på den anden side klart, at dette kun giver et meget ufuldstændigt billede af, hvordan visernes digter eller digtere har benyttet det foreliggende stof og suppleret det med andet, eller hvordan vise-sangerne har ændret viserne gennem tiden. Dette er ikke formålet med nærværende undersøgelse af visernes kilder, en undersøgelse der er nødvendig for et videre studium af viserne.

En lignende undersøgelse er så vidt vides kun foretaget én gang før, nemlig af E. Kölbing, *Zur älteren romantischen Literatur im Norden. I* (i *Germania* XX, 1875, s. 226—249). Trods unøjagtigheder er dette en god undersøgelse, der desværre synes at være undgået senere nordiske forskeres opmærksomhed. — Jóannes Paturssons kommentarer, 1922, 1, indeholder en-

kelte gode iagttagelser blandt mange værdiløse spekulationer. På hans sand bygger E. Krenn sin gennemgang i sin færøske litteraturhistorie 1940.

1. Odvaldsríma.

Visen findes i CCF XI i 3 versioner, der beror på 6 håndskrifter:

A Svabo, trykt 1939, s. 447—450

B a Sandoyarbók, trykt i FA I, 1891, s. 162—166

b N. Nolsø

c Koltursbók

C a Fugloyarbók

b Reventlow-håndskriftet (CCF, Suppl. 1)

Herudover nævner Patursson, 1922, 1, s. 41, to opskrifter, den ene af Tróndur á Trøð i Skálavík, den anden fra Skarvanes, begge bygder på Sandoy. Hans udgave s. 41—47 er sammenstykket af disse to opskrifter og et par strofer fra Svabo.

Hedningen Odvald kommer til kejser Karlamagnus og løfter ham op ved skægget. Kejserens søstersøn Rólant udfordrer ham og besejrer ham ved himlens indgriben. I versionerne A og B opfordres Odvald til at lade sig kristne, men afslår, han er ligeglad med hvad hans ben skal tåle når han er død. I C-versionen beder Odvald selv om at blive kristen og bliver døbt med kejseren som gudfar.

Visens indhold svarer til begyndelsen af Kms VI om Otvel (dette afsnit bygger på den oldfranske Chanson d'Otinel), kap. 1—9 (udg. 1860, s. 433—447) og til KMK kap. 59—61 (udg. 1960, s. 237—249). Det fremgår heraf, at C-versionens slutning er den oprindelige, om ikke nødvendigvis ordret (Patursson 1922, 1, s. 48, og efter ham Krenn 1940, s. 33, tilskriver visens digter AB-slutningen). Odvalds afslag i de to andre versioner findes også i Ormar Tóraldssonskvæði (CCF nr. 24) og Tröllini í Hornalondum (CCF nr. 28).

Der findes ingen overensstemmelser mellem Odvaldsríma og Kms mod KMK. Den eneste overensstemmelse mellem Od-

valdsríma og KMK mod Kms gælder ordlyden i C-versionens slutning. C 32: keisarin sjálvur hans gudfaðir var. — KMK 249: keyseren wor hans Gudfader. — Kms 446: konungr sjálfr hélt honum undir skírn.

Kölbing (1875, s. 240) mener at visen måske er digtet efter mundtlig overlevering snarere end efter skrevne forlæg, fordi der ikke findes verbale overensstemmelser mellem visen og Kms og KMK. Det er et meget svagt argument: der er intet til hinder for at digteren kan have brugt den ene af disse to tekster eller dem begge.

2. Geipatáttur.

Visen findes i CCF XI i 4 versioner, der beror på 8 opskrifter:

A Svabo, trykt bogstavret i Matras's udg. s. 419—429, og normaliseret af E. Kölbing 1879, s. 174—183, og af V. U. Hammershaimb 1891, s. 139—152.

B a Sandoyarbók

b N. Nolsø

c Koltursbók

d optegnelse fra Skarvanes på Sandoy

e Ole Mikkelsens (og lagtingsmand Schrøters) tillæg til og sammenligning med Skarvanes-opskriften

C Fugloyarbók

D V. U. Hammershaimb 1848 efter Sofía Danielsdóttir á Skála på Suðuroy

Herudover nævner Patursson 1922, 1, s. 51, to opskrifter, en i en visebog tilhørende Óla Jákup á Steinum, Velbastað på Streymoy, og en ved dr. J. Jakobsen. Hans udgave s. 51—77 er sammenstykket af næsten alle opskrifterne. — Også J. Jakobsens udgave 1890 beror på flere håndskrifter.

Kejser Karlamagnus spørger sine folk om de kender nogen der er hans overmand, og hans dronning nævner kejseren af Miklagarð. Kejseren rejser af sted med sine tolv jævninge. De går ind i en kirke og sætter sig i stole som Jesus og hans tolv

apostle har siddet i. Patriarken bærer kejseren forskellige relikvier. Karlamagnus vil videre til Garðaríki (= Miklagarð), hvilket patriarken fraråder, men kejseren insisterer. Patriarken fortæller, at kejseren vil få dansende riddere og jomfruer, bjørne og ulve og andre mærkelige ting at se, og giver ham råd om hvordan han skal klare sig. Kejseren rejser til Miklagarð, og det går som patriarken har sagt. Inden kejseren og hans mænd skal lægge sig til hvile i en mærkelig sal i Miklagarð, fortæller de hinanden forskelligt pral uden at vide at en mand står skjult i en pille for at lytte. Denne fortæller sin herre, kejseren af Miklagarð, hvad franskmændene har pralet med. Næste dag bliver de tvunget til at gøre det de har pralet med, og det lykkes dem ved hjælp fra oven.

Visens indhold svarer til Kms VII om Jorsalafærden (dette afsnit bygger på det oldfranske digt *Pèlerinage/Voyage de Charlemagne*) og det tilsvarende afsnit i KMK. Geipatáttur ses ikke at have nogen forbindelse (ud over fælles kilde) med de islandske rimer *Geiplur* (udg. Kölbing 1879, s. 139—173, og Finnur Jónsson 1913—22, s. 357—390), jfr. Kölbing 1875, s. 238.

Patriarkens advarsel mod at rejse til Garðaríki, hans spådom om hvad de vil få at se dér og råd om hvordan de skal klare det, og spådommens opfyldelse og rådernes virkning står ikke i Kms eller KMK, bortset fra at de ser dansende riddere og jomfruer. Kölbing 1875, s. 237, ved heller ikke hvad kilden kan være til dette æventyragtige element. Noget lignende findes i *Jatvarðsríma*, A-versionen (CCF nr. 71).

Spørgsmålet om en overmand findes også i andre viser, Geyti Áslaksson CCF 30, Hilmarstættir CCF 68, Valuvantskvæði CCF 103 (se ovenfor s. 40), Bragdar(s)tættir (se ovenfor s. 39 f.) og Tíðriks kappar CCF 174. Iflg. Kölbing 1875, s. 236, er udgangspunktet Tíðriks kappar. Og virkelig findes der en lignende scene i denne vises forlæg, Piðriks saga af Bern (udg. 1905—11, s. 353). Men det direkte spørgsmål om en overmand, som findes såvel i Tíðriks kappar som i de andre nævnte viser, findes dog ikke i Piðriks saga (eller den tilsva-

rende danske vise Kong Diderik og hans Kæmper, DgF nr.7), hvor Þiðrik ikke spørger, men påstår at hans mænd ingen ligemænd har. Spørgsmålet findes derimod i Kms (s. 466) og KMK (s. 265), så udgangspunktet er snarere Geipatáttur end Þiðriks kappar.

Geipatáttur gennemgås af Kölbing 1875, s. 236—239. Han kender kun Svabos tekst, og 1480- og 1509-teksterne af KMK kender han kun fra omtale i Storms bog Sagnkredsene. Men bortset fra de fejlslutninger dette fører til (fx tillægger han Chr. Pedersen de skriverbemærkninger som findes allerede i Ghemen-trykket fra 1509; se om disse Poul Lindegård Hjorth, 1965, s. 111) og fra nogle unøjagtigheder, er hans sammenligning mellem Geipatáttur og de andre nordiske versioner udmærket.

Paturssons efterskrift til visen, 1922, 1, s. 77—78, indeholder intet væsentligt; den er refereret af Krenn 1940, s. 34—35.

P. Aebischer bringer intet nyt frem i sin omtale af visen 1956, s. 55—57. Han opholder sig mest ved antallet af pralerier og relikvierne i de tre trykte versioner af den færøske vise, uden at være opmærksom på hvor meget der stammer fra KMK.

Overensstemmelser mellem Geipatáttur og Kms mod KMK

1. Fær: Geipatáttur. — Kms: Geipunar þáttur (kun ms. B, udg. 1860, s. XXXI).
2. A 3: eingin tordi tala, uttan hansara sæla drottning, ið betur hevði tagað; C 9: betur hon hevði tagað; D 3: hon komst ikki við at svara; B 2: mælir á/av tungu(m) inna, B 4: svarar sum hon kann, el.: svarar honum ann. — Kms 466.11: hon...svarar honum úvitrliga (*ms. B, eigi vitrliga ms. b, úvarliga ms. A*). — Ingen tilsvarende kommentar KMK 265.
3. A 4, B 4, C 10: keisarin á/av Miklagarði; D 4: Hákin kongur av Miklagarði. — Kms 467.10: keisari í Miklagarði. — KMK 266: En kong heder Hugen aff Constantinopel.

4. A 6, B 8, C 12, D 6: eg eri/var tín egin kona. — Kms 467: ek em kona (eiginkona *ms. b*) þín. — Intet tilsvarende KMK 266.
5. B 11—12: Rólant, Ólivart; C 13—14: Turpin, Rólant, Ólvar, Viljormur av Ongulborg, Olgar danski, Ríkin reysti; mangler i A og D. — Kms 467: Rollant...ok Oliver, Villifer, Oddgeir, Turpin erkibyskup (*ms. B, b; ms. A*: Rollant...ok Oliver, Nemes hertugi, Oddgeir danski, Villifer af Orenge, Bertram systurson Nemes hertuga, Turpin erkibyskup, Gerin ok Bæringr, Eimer jarl, Bernard af Bruskam ok mart annarra Frankismanna). — KMK 266 ingen navne.
6. A 7—8, C 17 ff., D 8 ff.: de rider til en by og hører Turpin synge messe; mangler i B. — Kms 467—468: At/Af Sendinis borg (*ms. A*, kirkju *B*, At kirkju hins heilaga Dionisii *b*) tók Karlamagnús konungr kross ok allir hans riddarar; Turpin erkibyskup veitti þeim þat embætti. — Intet sligt KMK 267.
7. A 9—10, C 28—30, D 16—19: Karlamagnus siger patriarken hvem han er og at han er kommet for at se halgudómar/heiligdómar; i B 23—24 siger han ikke hvem han er, og siger at de skal til Miklagarð, roysni við kappar royna. — Kms 468—469: Karlamagnús siger hvem han er og at han er kommet for at »seekja helga dóma«. — Intet tilsvarende KMK 267.
8. A 34—35, C 57—60, D 34—36: 300 riddere og 300 jomfruer danser, mangler i B. — Kms 470: 20.000 riddere leger og 4000 møer danser hver med sin kæreste. — Intet tilsvarende KMK 268—269.

Overensstemmelser mellem Geipatáttur og KMK mod Kms.

1. A 15: santa Símunis arm, sjálvur Jesus lá tar á, tá ið hann var eitt lítið barn (mangler i B, C og D). — KMK 267—268: S. Simeonis arm som vor herre laa paa Kindelmøsse dag da han offredis i templen. — Kms 469. 10: armlegg ins helga Simeonis.

2. B 34: sveitadúk (A 16: borðdúkin, D 22: dúkin, C 34: handklæði). — KMK 268: suede klede. — Kms 469: af klæði því er dróttinn hafði um höfuð sér.
3. A 50, C 71, D 48: Roland beder Karlamagnus begynde (mangler i B, der helt mangler K.s pral). — KMK 270 ligeså. — Kms 473. 17: þeir.
4. A 51, 52: Keisarin skal eg á hálsin slá (siger Karl). Anderledes C 73, mangler D 49. — KMK 274: sla hann paa sin halss (siger Reymer, Karls pral anderledes). — Kms 476: ljósta hann hnefahögg (siger Eimer, Karls pral anderledes).
5. A 53, 57, osv: Skrivar hann; B 66, 67, osv: Skrivaði maður el. Skrivar maður el. Skrivara-maður; C 74, 77, osv: Skrivaði maður; D 53, 56, osv: Skrivar ein maður. — KMK 270 ff.: Scriffueren. — Kms 473 ff.: njósnar-maðr, og denne skriver intet.
6. A 57, B 67 (og 97): tá hefur tú sterkan anda; D 71: tá hefur tú hart eitt mál; C 77 og D 53 (efter Rolands pral) anderledes. — KMK 271: da haffuer du en starck aande. — Kms 474. 4—5: Þessi er útrúlig/úvitrlig íþrótt, (ok muntu vera gassi einn *tilf. b*), ok úvitrliga/úhyggiliga gerði keisari, þá er hann veitti yðr (þetta) herbergi/nökkut gott.
7. A 60, B 75—76: Ger tú tað sum tú sigur, tá er tú av spurru slekt; C 86: Tað kantú slett ikki gera, uttan tú ert av spurruslekt; D 56: Troyttast tú fyrr enn tú gert tað, uttan tú ert av sparvaslekt. — KMK 271: Du trættis en før, vden du est aff spurge slecte. — Kms 474. 11—12: Þat veit trúa mín, segir njósnarmaðr, at (þú ert fyrri móðr, ok B, fyrri ertu móðr ok mærin yvirkomin ok b) mikla fíflsku mælr þú, ok týnt muntu hafa vináttu keisarans (A, mikla fíflsku mun keisara þú þikja mælt hafa B. b).
8. A 61: Villicornus; D 57: Villum Kornis; C 90: Viljormur ungi; B: mangler. — KMK 272: Villem cornitz. — Kms 474: Villifer. — Sml. punkt 15 nedenfor.

9. A 64: tá ger tú kong Huggon stór skaða; D 60: tá ger tú kongi stór skaða; B 71: tá hevur tú sterkan arm; C 93: Eg haldi so miklar mentur vera keisarin háðuligt. — KMK 272: Da gør du kong Hugen stor skade. — Kms 474.25: Pat veit trúa mín, segir hann, þú talar mikla bernsku (A, at því man ek eigi trúa, at þat megí verða B. b).
10. D 83: Englar; A 65: Eingilbret; mangler i B og C. — KMK 274: Engeler. — Kms 475: Ernald (B. b, Berarð a, Gerin A).
11. A 66: tá ið tað heitast sýður; D 76: tá ið hon sýður allarmest; B 88: tá (ið) tað tekur at vella; C 88: tá ið tað tekur at falla. — KMK 274: naar hun siuder hardist. — Kms 475: Taki keisari á morgin 4 klyfjar blýs og steypi (því/þeim) vellanda or kötlum ok í ker; en síðan skal ek í fara ok sitja þar í.
12. A 67, B 89, D 78: tá hevur tú seiga húð; C 89: Eg haldi so miklar mentur vera keisarin háðuligt. — KMK 274: Da haffuer du en haard hud. — Kms 475: af jáрни er hann görr.
13. A 72: Gud forbjóði tað; mangler i B, C og D. — KMK 274: Gud forbiude det. — Kms 475: guð láti þik því aldri á leið koma.
- 14 a. D 84: glavind; dette praleri mangler i A, B og C. — KMK 275: glaffuen. — Kms 476: spjót, spjótskapt.
- 14 b. D 86: tú tekur væl haru í skógv; dette praleri mangler i A, B og C. — KMK 275: da tager du vel haren i skouen. — Kms 476: mangler.
15. A 82: Villin; D 97: Villint (ligeså D 44, men D 57: Villum Kornis); C 118: Viljormur; mangler i B. — KMK 279: Villem. — Kms 479: Villifer. — Sml. punkt 8 ovenfor.
16. B 131—132: Áin fylgdi honum heim; C 114: Turpin veitti elvin tann heim í Garðaríki; A 84, 85, D 99: Turpin veitti fossin heim. — KMK 280: elffuen følgede

hannem ind paa slottet. — Kms 480: intet om at Turpin gik i forvejen.

3. Emundsríma og Runsivalsstríð.

Emundsríma/Aminsríma/Janimundsríma findes i CCF XI i 4 versioner, der beror på 6 opskrifter:

- A Svabo, trykt i Matras's udg. s. 430—435, og af V. U. Hammershaimb i FA I, 1891, s. 153—161. Visen kaldes her Emundsríma, og det navn vil vi også bruge i det følgende uden dermed at tage stilling til om det er det ældste.
- B a Sandoyarbók: Aminsríma
- b N. Nolsø: Janimundsríma
- c Koltursbók: Janimundsríma
- d Rasmus Petersen á Sandi: Ámundsríma

Opskrifterne B b, c og d er brugt til samme tekst i CCF.

C Fugloyarbók: Janimundskvæði

Herudover nævner Patursson 1922, 1, s. 79, opskrifter af Óla Jákup á Steinum, Tróndur á Trøð, dr. J. Jakobsen og lagtingsmand Schrøter. Hans udgave s. 79—91 beror især på Óla Jákups opskrift, men optager strofer fra andre opskrifter.

Som vist nedenfor, hører denne vise nøje sammen med Runsivalsstríð, og det er praktisk straks at give denne vises bibliografi.

Runsivalsstríð eller Tólvjavningar findes i CCF XI i 7 versioner, der beror på 9 opskrifter:

- A Svabo: Runsivalsstríð (eller Rólandskvæði), trykt i Matras's udg. s. 436—446, og af Hammershaimb i FA I, 1891, s. 174—187, og efter denne tekst af A. C. Evensen 1910, s. 78—83, og 1911, s. 174—179.
- B a Sandoyarbók: Tólvjavningar
- b N. Nolsø: Tólvjavningar. B a og b er brugt til samme tekst i CCF
- c Koltursbók: Runsivalsstríð
- d Jón Jónsson, Tórshavn 1871: Runsivalsstríð. B c og d er brugt til samme tekst i CCF

e Rasmus Petersen á Sandi: Tólvjavningar (el. Runsivalsstríð)

C a Fugloyarbók: Runsivalsstríð

b Reventlow-håndskriftet (CCF, Suppl. 1): Tólvjavningar

D Ingemanns danske oversættelse efter en dame fra Færøerne, trykt i Hertha, en samling af digte udg. af R. Nyerup, Kbh. 1817, s. 48: Runsevals kvæde.

Andre, nyere opskrifter nævnes af Patursson 1922, 1, s. 93. Hans udgave s. 94—114 bygger hovedsagelig, men ikke udelukkende, på N. Nolsøs tekst. — Foruden de nævnte udgaver er visen udgivet af J. Jakobsen i 1890.

I Emundsríma rider hedningen Emund (Svabo) eller Amin (Sandoyarbók) eller Ámund (Rasmus Petersen) eller Janimund (N. Nolsø, Koltursbók, Fugloyarbók) fra strid og lægger sig til at drikke ved en kilde. Kejser Karlamagnus kommer til, og de kæmper. Kejserens søstersøn Rólant er i en borg bevogtet af seksten svende for at han ikke skal drage i strid, det er han for ung til. Han får nys om kejserens vanskeligheder, tager en af svendene og slår de andre ihjel med og rider kejseren til undsætning. Netop som hedningen er ved at få overtaget, kommer Rólant til og dræber ham, hvorefter Karlamagnus og Rólant rider hjem. Hos Svabo ender visen her, og den følgende vise, Runsivalsstríð, begynder med at Gýðin eftir Rólants forslag bliver sendt til kong Angulund med hans søn Emunds hovede og i hævn lægger råd op med Angulund om hvordan denne skal overvinde franskmændene, hvilket fører til slaget i Runsival. I de andre opskrifter er dette afslutningen på Emundsríma, og Runsivalsstríð begynder med Svabos fortsættelse: Karlamagnus og hans mænd gør sig klar til slaget i Runsival (J. Jakobsen 1890, s. 5, er ikke opmærksom på, at de opskrifter der ikke har Gýðin's svig i begyndelsen af Runsivalsstríð, har den i slutningen af Emundsríma). De to viser hører altså sammen i alle versionerne — og Svabo fortæller at nogle synger dem sammen som een del af visecyklen (udg. Matras s. 435) — men Svabo og de andre versioner drager grænsen forskelligt. Det er derfor uheldigt at de adskilles af

Odvaldsríma og Flóvinsríma i Hammershaimbs udgave i FA I 1891. Ved en undersøgelse af kildeforholdet vil det være praktisk at dele de to viser op i tre dele: 1) kampen mod Emund indtil slutningen af Emundsríma hos Svabo, (2) Gýðin's sendefærd til Angulund indtil slutningen af Emundsríma i de andre versioner, og (3) slaget i Runsival.

Da Emundsríma indeholder Rólants første bedrift (den er ikke hans første i Kms og KMK, dette træk skyldes visens digter), og Runsivalsstríð indeholder hans død, og de to viser hører nøje sammen, udgør disse to viser en helhed, der udelukker Odvaldsríma og Geipatáttur. Dette faktum lægger den hypotese nær, at Emundsríma plus Runsivalsstríð er den oprindelige kerne i visecyklen, hvorom først Geipatáttur og Odvaldsríma og siden Aligast og Flóvinsríma har lagt sig.

3. 1. Kampen mod Emund.

Dette udgør hele Emundsríma hos Svabo og visen minus slutningen i de andre versioner. Indholdet svarer til et par kapitler i afsnittet om Agulandus i Kms (version B. b kap. 55—56, udg. 1860 s. 199—203; version A. a kap. 54—56, s. 310—314, efter den oldfranske Chanson d'Aspremont) og KMK (kap. 34, s. 120—125). Det træk, at Roland anses at være for ung til at kæmpe og derfor er sat under bevogtning og derfor må slå sig fri, findes dog ikke i Kms og KMK.

Overensstemmelser mellem Kampen mod Emund og Kms mod KMK.

1. Navnet *Emund* (Svabo), *Ámund* (Rasmus Petersen), *Amin* (Sandoyarbók) ligger lidt nærmere ved *Jamund* Kms end ved *Ianemund* KMK (ikke Dannemund, som J. Jakobsen skriver i sin udgave af Runsevalsstry, 1890, s. 4), mens *Janimund* hos N. Nolsø og i Koltursbók og Fugloyarbók tydeligt forudsætter KMK.
2. A 9, B 19: kongur og so keisari yvir kristnum monnum; C 12: eg eri kongur og keisari yvir øllum kristnum monnum, C 13: eg eri kongur og keisari yvir teim

- kristnum ríki. — Kms 200: keisari kristinna þjóða (*ms. B. b*, keisari kristinna höfðingja *ms. A. a*, udg. s. 311). — KMK 123: en cristen mand oc Keyser.
3. A 40: Tað var tí hann Rólant jall, alt fyrriuttan ekka, hann bar vatn í Óluvu-horni, frænda sínum at drekka. B 46: hann tók vatn í gyltan lúður frænda sínum at drekka. C 41: hann tók vatn og vegligt horn, gav frænda sín at drekka. — Kms 202: taka hreint vatn ok gefa keisaranum at drekka, þvá síðan blóð ok sveita af hans andliti (*ms. B. b*, þá þógu þeir blóðit ok sveittan af andliti hans *ms. A. a*, udg. s. 314). — Intet tilsvarende i KMK.

Overensstemmelser mellem Kampen mod Emund og KMK mod Kms.

1. Navnet *Janimund*, se ovenfor, punkt 1.
2. A 46: Óluvu-horn og Dýrindal tað skuljum vit føra heim. B 51: Amins/Ámunds/Janimunds høvur og Dýrindal vit skulu í heimi bera. C 41: Dýrindal og Óluvars horn tað skulu vit føra heim. — KMK 123: Roland tog suerdet dyrendal oc hornet Oliuant. — Kms 202: Rollant tekr hest Jamundar, sverð (*B*, Rollant tekr þá sverð Jamundar *b*) ok lúðr til sín (*B. b*, Rollant tók þá hestinn (*a*, hest sinn *A*) með öllum búnaði *A. a*, udg. s. 314, Ek hefi horn hans, sverð ok hest, ok gaf ek Rollant frænda mínum *A. a*, udg. s. 339).
3. A 51: Tað verður ikki meðni eg livi, eg bjóði mær slíkt. B 56/57: tað verður ikki á míni ævi, eg bjóði mær slíkt / eg komi mær í slíkt. Mangler i C. — KMK 125: Det skal icke offtere ske. — Kms intet tilsvarende.

3. 2. *Gýðin's sendefærd til Angulund*

Dette udgør begyndelsen (16 strofer) af Runsivalsstríð hos Svabo og slutningen af Ámundsríma/Aminsríma/Janimundsríma i de andre versioner.

Kejseren spørger sine mænd hvem der skal være hans sende-

bud til kong Angulund, og Rólant foreslår Gýðin. Denne siger at det vil blive hans død, og at han skal sørge for at også Rólant og flere med ham skal dø. Gýðin rejser til Angulund med dennes søn Emunds hovede: dette er den skat Frankrig betaler Angulund. Denne sørger over sin søns død. Gýðin fortæller ham, at han kan få hævn ved at samle tre hære og gå mod Karlamagnus. Så rejser Gýðin hjem og fortæller Karlamagnus, at Angulund forbereder krig mod ham.

Her er to fortællinger i Kms og KMK kædet sammen. I afsnittet om slaget i Runzival i Kms VIII og det tilsvarende i KMK spørger Karl, hvem der skal være hans sendebud til kong Marsilius, og Roland foreslår Guinelon/Gevelon; denne vredes men rejser. Han fortæller Marsilius hvordan han kan besejre Karl, og rejser hjem til Frankrig. Her er hedningekonngen altså ikke identisk med Agulandus, og Karls gesandt skal ikke overbringe noget hovede.

Overbringelsen af Jamunds hovede til hans far Agulandus findes i Kms IV (*B. b* kap. 65—66, s. 232—235; *A. a* kap. 89—90, s. 341—342) og det tilsvarende i KMK (s. 140), hvor Agulandus's sendemænd Ulien og Galinger (Kms, Iulian og Galuiger i KMK) bringer Agulandus hans søns hoved som skat fra Frankrig, hvorefter Agulandus forbereder hævnkrig.

I de færøske viser er disse to historier kædet sammen sådan at anledningen til slaget i Runsival er Emunds død, mens disse to ting intet har med hinanden at gøre i Kms og KMK.

Skyldes denne sammenkædning visernes digter eller en senere remanieur? To ting tyder på det sidste, men de er ikke tilstrækkeligt bevis. I nogle håndskrifter hedder Karls modstander i Runsival ikke Angulund men Marsilius (fx i *Fugloyarbók* og *Koltursbók*, i begge disse kaldes han dog også Englands kong, hvilket må være en folkeetymologisk ændring af Angulund, derimod kun Angulund hos Svabo og i *Sandoyarbók*); dette skyldes imidlertid utvivlsomt sekundær påvirkning fra KMK (det mener også Patursson 1922, 1, s. 115, og efter ham Krenn s. 36). Og i Svabos resumé af indholdet i

Runsivalstrið (udg. Matras s. 436) angives denne sendefærd ikke at have overbringelsen af Emunds hoved som formål, og Gýðin er bange for at blive sendt til Angulund fordi han tidligere har bragt denne Emunds hovede; dette bekræftes dog ikke af Svabos tekst, og Karls modstander hedder også hos Svabo Angulund. Der er således ikke grundlag for at mene at sammenkædningen ikke er oprindelig i viserne, men derfor kan den jo godt være sekundær uden at det kan konstateres nu. Uanset om den skyldes den oprindelige digter eller en remanieur, er den et godt påfund, der giver slaget i Runsival en god motivering (jfr. J. Jakobsen, udg. af Runsevalsstry 1890, s. 5, og J. Patursson 1922, 1, s. 116, og efter ham Krenn s. 37).

Overensstemmelser mellem Gýðin's sendefærd og Kms mod KMK

1. A 2, B 59—60, C 52: Gýðin(g) jall. — Kms 490: Guinelon jarl. — KMK 285: hertug Gewelon.
2. A 13: og úti tann triðja skal tú sjálvur vera. B 73: í tann allarseinasta skalt tú sjálvur vera. C 62: í tí seinasta herinum skuluð tær sjálvur vera; C 63: tann seinasti má vera størstur og sterkur, tá skuluð tær sjálvur stríða. — Kms 497: En í/it þriðja sinn muntu sjálfr fara með almenning (með alt lið þitt *b*). — KMK 289: intet om kongens placering.

Overensstemmelser mellem Gýðin's sendefærd og KMK mod Kms.

1. A 3, 4, 5, 7: Angulund (kongur). B (nogle af opskrifterne): fyri/til Angulands kong; B (andre opskrifter): fyri Einglands borð/kong. C 51, 57, 65, 66: Marsilius. — KMK: Anguland. — Kms: Agulandus.
2. A 4: tað skal verða deyði tín og fleiri dreingjum at skaða. B 63: tað skal verða deyði tín, so mangur manna-skaði / og mongum manni skaði (o. lgn.). C 54: tað skal

verða í tykkara ævi onkur hendir mein. — KMK 286:
da skal ieg worde din død oc alle dine ieffningers. —
Kms 490: pá skal ek hefna minna harma.

3. 3. *Slaget i Runsival.*

Dette udgør hos Svabo Runsivalsstríð uden de første 16 strofer (der indeholder Gýðin's sendefærd) og i de andre opskrifter hele Runsivalsstríð eller Tólvjævningar.

Kejseren lader bygge en bro over Rhinen, så de tolv jævninge kan ride over den til Runsival. Kong Angulund sender sin første hær til Runsival, de fylder alle dale og fjelde. Ansias ser hedningene komme, og Ólúvur beder Rólant blæse i sin lur, men han afviser, vil ikke have ord for fejhed. Kampen begynder, og Rólant fælder hundrede hedninger ad gangen med sit sværd Dýrindal. Alle hedningene bliver dræbt uden jarlen af Uppland, der hårdt såret kommer til Angulund med besked om udfaldet. Angulund sender sin anden hær til Runsival. Ólúvur beder Rólant blæse, og nu gør han det, så det høres mange mil bort. Hertug Nemes hører det og siger at Rólant er i fare. Gýðin svarer, at Rólant kun blæser for sjov. Jævningene og deres mænd fælder også den anden hær, og Angulund rider af sted med sin tredje hær. Blandt hedningene er også kæmpen Langalív, der angriber Ólúvur, men fældes af ham. Ólúvur hugger til Rólant. Hertug Nemes hører Rólants lur og siger, at han er i fare, og at Gýðin er en forræder. Nu er de tolv jævninge blevet vilde og slår løs på hinanden. Rólant lever længst, han sætter sig ved tre marmorsten. En hedning vil tage hans lur eller hans sværd, men Rólant dræber ham med et slag af luren. Rólant ønsker, at ingen som ikke er hans ligemand skal eje hans sværd. Kejserens mænd rider frem, og han finder Rólant død med Dýrindal i hånden. Ingen af hans mænd kan tage Dýrindal ud af Rólants hånd, kun Karlamagnus selv kan. Han kaster både sværdet og Ólúvu-hornet i vandet. På kejserens bøn står solen stille i ni timer, så han kan hævne sine tolv jævninge. Selv møder han Angulund og hugger knæene over på ham. Angu-

lund kæmper videre stående på benstumperne, men bliver over-dænget med fyrre menneskekroppe og dræbt. Efter kampen føres de tolv jævninge til begravelse, og Gýðin bliver sønder-slidt mellem heste og hængt op i et træ som føde for ravne.

Dette svarer til Kms VIII (efter den oldfranske Chanson de Roland) fra ca. kap. 15, og til KMK ca. s. 292—321. Bro-bygningen i begyndelsen af visen findes ikke i Kms VIII, men i Kms I kap. 47 (mangler i KMK) (også i Kms V kap. 21—22, s. 394 ff. = KMK s. 201—203 bygges der bro over Rhinen).

Tvekampen mellem Karlamagnus og Angulund/Marsilius findes ikke i Kms 526 og KMK 318. Den indledes i B c d 118 og C a 133 og C b 124 med flg.: »Eg havi eina rímu høyrð, má meg rætt um minna(st), Karlamagnus og Marsilius kongur møttust teir á sinni«. Denne frase er næppe en kildehenvisning, skønt Kms og KMK netop ikke kan være kilde til det følgende, men er sikkert blot en tom kliché her som så ofte i de færøske viser. Der kendes heller ikke en sådan ríma. En lignende tve-kamp, hvor den ene kæmper videre på benstumperne, findes i Ása Dvørgamoy (CCF nr. 8) og Ragnarlykkja el. Viljorms-kvæði (CCF nr. 12), jfr. også slutningen af Gunnlaugs saga ormstungu.

Den færøske vise er ikke beslægtet (bortset fra fælles op-rindelse) med de islandske Rollantsrímur af Runsivalspætti eller Keisararaunir, som Þórður Magnússon á Strjúgi har dig-tet i sidste halvdel af 1500-tallet, så vidt det kan ses af op-lysningerne om dem i Bjørn K. Þórólfsson's bog Rímur fyrir 1600, 1934, s. 485—493; de er desværre kun delvis udgivet, af William A. Craigie, 1952, II, s. 32—52.

Om det samme som den færøske vise Runsivalsstríð handler den norske vise om Roland og Magnus kongen (sidst udgivet i Norsk Folkediktning VI, 1958, s. 112—116, og i Aslak Liestøl's folkevisseudvalg efter denne udgave, s. 66—69). Gustav Storm skriver om forholdet mellem denne norske vise og den færøske Runsivalsstríð, som han kendte i Svabos og Ingemanns versi-oner, 1874, s. 223:

I Forbindelse med den norske Rolandsvise maa vi se

det færøiske Kvæde »Runsevalsstruj«, thi Slægtskabet er utvivlsomt. Det færøiske Kvæde har samme Versemaal som det norske, det har ogsaa samme Indhold og samme Omfang: ogsaa der begyndes med at »Gujin jarl« sendes til Hedningekongen for at kræve Skat og Kejseren deler sin Hær, saa at Halvdelen med Jævningerne blive i Spanien. Den færøiske Vise er bevaret i hele sin Sammenhæng, men den har til Gjengjeld tabt flere Hovedtræk f. Ex. om Sværdet, som de ikke kunde faa af Rolands Haand, og den mangler ganske den Kraft og det Liv, som de norske Brudstykker have bevaret.

Og s. 224:

Vi have allerede seet, at Viserne om »Roland« og »Olufa« ere komne fra Norge.

Storms argumentation er ikke overbevisende. Verse målet i Runsivalsstríð er det almindeligste i færøske viser: 4-linjet strofe, 4+3+4+3, med rim mellem 2. og 4. linje, så det beviser intet. Det passer ikke at Gýðin jarl bliver sendt for at kræve skat (dette er i øvrigt kun begyndelsen hos Svabo, i de andre håndskrifter er det slutningen af Emundsríma): i den norske vise nævnes han slet ikke (i ovennævnte udgave i hvert fald), og hedningene fører krig for at holde op med at betale skat; i den færøske sendes han ikke for at kræve skat, men for at overbringe Emunds hoved, og han siger ironisk at det er den skat Karlamagnus sender hedningekongen, som har krævet skat af Karlamagnus. Det passer heller ikke, at kejseren både i den norske og den færøske vise deler sin hær, så at halvdelen med jævningene bliver i Spanien: i den norske vise bliver seks af kongens jarler hjemme og seks drager til hedningeland, i den færøske drager alle tolv jævninge til Runsival (Spanien nævnes hverken i den færøske eller i den norske vise); og selv om det passede, kunne det forklares ved den fælles oprindelse.

Der er ingen anden lighed mellem den færøske vise og den norske end hvad fælles oprindelse og fælles genre betinger; derudover er de utvivlsomt ikke beslægtede (det mente Knut Liestøl heller ikke, 1915, s. 217). Det udelukker naturligvis

ikke, at den færøske vise kan være kommet fra Norge, men den bevarede norske vise repræsenterer øjensynlig ikke den færøske vises forlæg. Mener man at den færøske vise er kommet fra Norge, må man da samtidig postulere, at der har eksisteret en anden norsk Rolandsvise end den bevarede, og at den er gået tabt. En sproglig undersøgelse af den færøske vise kan tænkes at give argumenter for eller imod denne antagelse.

Overensstemmelser mellem Slaget i Runsival og Kms mod KMK.

1. A 22, B a b 11, 28, 29, 50, 51, B e 11, 23, 43: Ansias (mangler i B c d, C og D). — Kms 501: Angsis *a*, Auxiel *B*, Auxies *b*; Kms 510: Auxiel *B*, Auxies *b* (Engiler *a*, Angsis *rett. Unger*); Kms 514: Angsæis *a*, Anxiel *B*, Anxies *b*). — KMK 301: Angases (= Kms 514).
2. A 24, B a b 14, 15, 31, 32, B e 13, 25, C a 22, C b 21: at eg ræðist heidningar(nar). — Kms 507.8: at ek skula svá hræddr vera fyrir heiðnum mönnum. — KMK 295. 15: mangler.
3. A 30, B a b 21: Hans/Honum var hjálmur av/á hævdi skorin (mangler i B c d e, C og D). — Kms 512: skjöldr brotinn en hjálmr klofinn (*a. B*, brostinn hjálmr hans *b*). — KMK 299: intet om hjelmen.
4. A 39, B a b 60, B c d 61, B e 53, C a 47, C b 44: Rólant skemtar liðið sítt (*A* og *C*; við lúður sín *B*), har hann situr á hesti. B a b 59, B c d 39, B e 52, C a 72, C b 67: Rólant skemtar liði sínum (við lúður sínum), hvar/táið hann sær ein her (*B c d*, *C a b*; hann eltir heiðin her *B a b e*). — Kms 518: allan dag mun hann fara ríðandi ok blásandi at sinni skemtan eptir einum hera heldr en sakir nökkurs ótta (kun *B. b*, mangler i *a*, i *A* mangler hele afsnittet om slaget i Runzival; da ordene om haren findes både i KMK og i Chanson de Roland v. 1780, må de have stået i den oprindelige oversættelse, skønt de mangler både i *a* og i den svenske oversættelse). — KMK

306: Roland torff vel blese i sit horn, om han seer en hare løbe eller andre diwr. — Den færøske vises *her*, som betyder 'hær', har formodentlig sin oprindelse i sagaens *hera* 'hare'; dette ord er faldet bort i færøsk, da haren har været ukendt på Færøerne indtil 1850-erne, og ordet er ved folkeetymologi ændret til *her*, hvorefter det ældre »hvar/táið hann sær ein her« i nogle versioner er ændret til »hann eltir heiðin her«.

5. B c d 67, C a 78, C b 73: so hogg(ur)/skeyt hann til Grandonus (*B c d*, Grandorus *C a b*), (at) svørðið stóð í tonnum. — Kms 515: svá at í tönnum nam staðar. — KMK 302: kløff hoffuedet ned i munden.
6. A 49—51: Langelív blæser i sin lur (mangler i de andre opskrifter). — Kms 520: Peir ríða fram harðliga ok blása í lúðra sína. — KMK 309: intet om lurblæsning.
7. B c d 76: Tú skalt ikki, vándi hundins son, tíðindi bera heim (*C a* 88, *C b* 82: siga nøkur tíðindi heim. *B a b* 72, *B e* 65: siga hvat títt var/er her. A 52, 53: se nedenfor, punkt 1). — Kms 520: Aldri skaltu bera heim tíðendi til þíns lands, hvat þú hefir hér gert. — KMK 310: Du skalt icke rose huad du her giort haffuer.
8. A 65, *B a b* 80, *B e* 73, *C a* 100: Tríggir vóru marmora-steinar (*B c d* 86: Níggju..., *C b* 94: Tretivu...). — Kms 523: 3 marmarasteinar (*B. b*, 4 marmarasteinar *a*). — KMK 313: fire malmer stene.
9. A 84, *B a b* 110, *B c d* 132, *C a* 147, *C b* 137: slitu hann millum hestar. — Kms 531: bundinn í millum tveggja hrossa útamra. — KMK 321: han skulle slebis igennem alt Franckerige.

Overensstemmelser mellem Slaget i Runsival og KMK mod Kms.

1. A 52: Tú skalt ikki rósa av, hvat tær var á maki; A 53: Tú skalt ikki...rósa hvat tú gert her. (*B* og *C*: se ovenfor, punkt 7). — KMK 310: Du skalt icke rose huad du

- her giort haffuer. — Kms 520: Aldri skaltu bera heim tíðendi til þíns lands, hvat þú hefir hér gert.
2. A 58, B a b 74, B e 67: Hann hogg niður í Rólants hjálm, so svørðið stóð í hárið. C a 94: so skeyt hann til Rólants hjálm, kleyv hann niður at hári. C b 88: so hogg hann til Rólants hjálm, niður undir hárið. (B c d 79: Framm reið reysti Rólant jall, av so tungum ferðum, so hogg hann til Ólivant jall, at svørðið stóð í herðum.) — KMK 310: Han høg paa Rolandz hielm oc kløff hannem ned paa haaret. — Kms 520: klauf í sundr hjálm hans, en særði hann eigi.
3. B c d 40, C a 48: Falsaraud, C b 45: Falserród. (Mangler i A og B a b e). — KMK 297: Falsrad. — Kms 509: Falsaron.

Overensstemmelser mellem Slaget i Runsival og Chanson de Roland mod Kms og KMK.

Jóannes Patursson (1922, I, s. 116—117, jfr. s. 12) og efter ham Krenn (s. 37) finder overensstemmelser mellem den færøske vise Runsivalsstríð og den oldfranske Chanson de Roland mod Kms og KMK. Hans oplysninger om Chanson de Roland bygger på Storms bog 1874. Han nævner 4 punkter:

1. Rolands horn kan høres 30 mil i Runsivalsstríð og i Oxfordhåndskriftet af Ch. de Rol. (v. 1756), men kun 15 franske mil i Kms 518 og KMK 306 ligesom i Versailleshåndskriftet (= Châteauroux-håndskriftet), iflg. Patursson. — Dette er ikke helt nøjagtigt. For det første er de 30 mil kun overleveret i en af de færøske opskrifter (Svabo 37: tíggju mílir og tuttugu), mens B c d 37 har: tíggju mílir og tretivu, og B a b 53, 82, B e 46, 75 har: tíggju mílir og tíati, jfr. D (Ingemann) 12: ti mile, ja vel ti gange ti, og C a 70, C b 65: níggju mílir og tíggjuti, altså henholdsvis 40, 110 og 109 mil. For det andet er det kun alpha-versionen af Kms 518 der har 15 frakkneskar mílur, beta-versionen har 12 valskar

mílur. Det sandsynligste er, at ligheden mellem Svabo og Oxford-håndskriftet er sekundær: både forskellen mellem de to norrøne og de fire færøske versioner viser hvor let sådanne tal kan udskiftes.

2. Jóannes Paturssons udg. af Runsivalstrið, strofe 106: Tríggjar ferðir royndi hann Dýrindal at bróta, jfr. Oxford vers 2301, 2312 og 2338, men kun to gange i Kms 523 og KMK 314 f. (Kms mangler overs. af 2338, jfr. Halvorsen, 1959, s. 160). — Men dette findes ikke i noget af de gamle håndskrifter der er optaget i Føroyja Kvæði; Patursson angiver at det er fra en optegnelse af J. Jakobsen, men denne har det ikke selv i sin udgave fra 1890. Det er derfor usandsynligt, at det skulle være gammelt. Og selv om det er gammelt, beror ligheden mellem denne talangivelse og Oxford-håndskriftet utvivlsomt på, at 3 er et fast litterært tal.
3. A 74, B a b 97, 98, B c d 116, C a 130, C b 122: sólin stóð í tríggjar aktir rætt í nóns stað, jfr. Oxf. v. 2450: Que li soleilz facet pur lui arester, og v. 2459: li soleilz est remés en estant. Derimod tales ikke om solen, men om dagen i Kms 526: at dagr skyldi lengjast en nótt skemmast, og ib.: ok mun hann gefa þér ærit sólarljós ok daga (a, ærit dags ljós B. b); og KMK 318: at dagen motte forlengis, og ib.: du skalt fonge dag oc liwss nock. — Men denne lighed, at der både i den færøske vise og i den oldfranske chanson tales om solen, men i Kms og KMK om dagen, er både ubetydelig og sekundær og kan evt. skyldes, at den færøske digter har tænkt på Josua 10.13, der også er den franske digters forbillede (Og solen blev stående midt på himmelen og tøvede næsten en hel dag med at gå ned).
4. Navnet *Ansias* i den færøske vise findes iflg. Patursson ikke i Kms eller KMK, men nok i Oxford-håndskriftet (*Anseis*). — Men som nævnt ovenfor under overensstemmelser mellem den færøske vise og Kms mod KMK, punkt 1, findes navnet i Kms i beta-versionen. Og i

Oxford-håndskriftet har han ikke samme funktion som i den færøske vise, hvor han korsrer sig ved at se hedningehærene (det har han heller ikke i Kms, det er en færøsk opfindelse). — Når Ansias også nævnes i *Geipatáttur*, viser det heller ikke sammenhæng med det oldfranske digt (*Pèlerinage/Voyage de Charlemagne*), da han ikke nævnes dér.

Jóannes Paturssons 4 eksempler på overensstemmelse mellem den færøske vise og den oldfranske *Chanson de Roland* mod Kms og KMK er altså ikke tilstrækkelige til at vise at digteren af *Runsivalsstríð* har haft kendskab til (indholdet i) de oldfranske digte, der ligger til grund for Kms og KMK, uden om disse, som Jóannes Patursson slutter og som også Ernst Krenn mener (s. 28 og s. 37). Man kan ikke engang slutte at *Runsivalsstríð* bygger på en Kms-tekst der på visse punkter står den oprindelige norrøne oversættelse nærmere end de kendte håndskrifter, sådan som den svenske og den danske oversættelse af Kms (se fx Knud Tøgebys anmeldelse af Hjort 1965).

Konklusioner.

Fire viser regnes i alle manuskripter (med en enkelt undtagelse) med til visekredsen om Karl den Store, og de bygger alle på *Karlamagnús saga* (Kms) og *Karl Magnus' Krønike* (KMK). Disse primære viser er *Odvaldsríma*, *Geipatáttur*, *Emundsríma* og *Runsivalsstríð*. De to sidste udgør en enhed, som de forskellige manuskripter deler på forskellig måde, og som antagelig har udgjort den oprindelige kerne i visekredsen, hvortil siden de to førstnævnte har knyttet sig. Til disse fire primære viser har man siden føjet *Aligast* og *Flóvinsríma*, der har en anden oprindelse end de fire primære viser, men som i nogle af håndskrifterne regnes med til visekredsen. Karl den Store optræder også i andre viser, som ikke regnes med til visekredsen. Der er ovenfor givet en oversigt over de sekundære viser, fulgt af en omhyggeligere gennemgang af de primære. I det følgende tales kun om de primære viser.

Ingen af de fire viser findes uden for Færøerne, idet Runsivalstrið og den norske vise om Roland og Magnus kongjen ikke er identiske, som Gustav Storm mente. Det hindrer ikke, at de kan være digtet i Norge, vandret til Færøerne og gået tabt i Norge, jfr. at »dei allerfleste av dei færøyske visone som byggjer paa sogor, og som er sams for Norig og Færøyane, maa etter alt likjende vere av norsk opphav« (Knut Liestøl, 1915, s. 229). Men der er heller ikke noget i vejen for, at de kan være digtet på Færøerne (da de ikke er fælles for Norge og Færøerne, hører de jo ikke til den kategori af færøske viser af sandsynlig norsk oprindelse, som Liestøl nævner i det anførte citat). Måske kan en sproglig undersøgelse af viserne give fingerpeg om visernes oprindelige hjemsted. Det er ikke engang givet at de alle har fælles oprindelse.

De er ikke beslægtede med islandske rímur, bortset fra fælles kilder.

Nogle af de registrerede overensstemmelser mellem de færøske viser og hver af de to hovedkilder, Kms og KMK, imod den anden kan være tilfældige og derfor ikke tillade slutninger. Men der er nok tilbage til at der ikke kan være tvivl om at viserne, som de foreligger for os, har elementer både fra Kms og KMK.

Det kan endog siges, at den benyttede version af Kms er beta-versionen, som også de ældre islandske rímur bygger på (Björn Þórólfsson, 1934, s. 486) (se listerne over overensstemmelser mellem de færøske viser og Kms mod KMK under Kampen mod Emund punkt 3, og Slaget i Runsival punkt 1 og 8 (og måske 4), jfr. at forlægget for Ólúvukvæði kun findes i beta-versionen). Peter G. Foote skriver, at denne version er blevet til på Island »after 1320, possibly well after« (1959, s. 25, jfr. Halvorsen, 1959, s. 75 f.), og de færøske viser kan da ikke være ældre, men kan naturligvis for den sags skyld være både et, to og tre hundrede år yngre. Vi ved ikke hvor langt ned i tiden islandske sagahåndskrifter fandtes og læstes på Færøerne. I 1593 fandtes et håndskrift af Konungs Skuggsjá på Færøerne (L. Holm-Olsen, 1952, s. 68). I Norge, hvor

viserne også kan tænkes at være digtet, fandtes der fragmenter af Kms endnu 1610—26 (Halvorsen, 1959, s. 36), og håndskrifter af andre sagaer endnu omkring 1700 (Finnur Jónsson, 1925, s. VI). Viserne er da næppe digtet senere end engang i 1600-tallet.

Er Kms-stoffet i viserne kommet direkte fra et sagahåndskrift eller fra en mundtlig fortælling, der går tilbage til et sagahåndskrift (dette sidste mente Kölbing angående Odvaldsríma, 1875, s. 240)? Dette diskuteres for norske visers vedkommende af Knut Liestøl (bl. a. 1915, s. 237 f., jfr. 1958, s. 275), og af Einar Ól. Sveinsson (1956). For de færøske Karlamagnus-visers vedkommende gør de mange tilfælde af samme ordvalg i viserne og i Kms det sandsynligst at der ikke har været noget mundtligt mellemlid mellem Kms og viserne.

Der er ikke så stor forskel mellem Kms og KMK at en sammenligning mellem disse og de færøske viser kan afgøre om:

1) visernes digter(e) kun har benyttet Kms, og samtlige elementer fra KMK er kommet ind senere (at nogle elementer er kommet ind fra KMK gennem tiden, fremgår af en sammenligning mellem opskrifterne), eller

2) han eller de har benyttet både Kms og KMK (dette er Kölbing's konklusion vedrørende Geipatáttur, 1875, s. 239), eller

3) han eller de har benyttet KMK, og elementerne fra Kms er kommet ind senere (senere er der også kommet sekundære elementer ind fra KMK).

Hvis den 1. mulighed er rigtig, er indflydelsen fra KMK på anden del af Geipatáttur, pralerierne, så stærk, at man nærmest må tale om en omdigtning efter KMK, ikke nødvendigvis foretaget på een gang. Men dette passer meget vel til de store forskelle mellem opskrifterne netop her.

I de to sidste tilfælde er viserne skrevet efter 1534, da Christiørn Pedersens udgave af KMK udkom (jfr. Kölbing, 1875, s. 239 om Geipatáttur), og det er der heller ikke noget i vejen for. I det første tilfælde er viserne tidligst fra omkring midten af 1300-tallet, da de forudsætter beta-versionen af Kms,

men de kan godt være langt senere, dog næppe senere end 1600-tallet, da de forudsætter et sagahåndskrift.

Da de islandske håndskrifteres tid jo stort set falder inden de trykte bøgers tid, skønt de har overlappet også på Færøerne, er den 3. mulighed vel den mindst sandsynlige, og af de to andre muligheder er den 1. vel den mest sandsynlige, selv om den 2. ikke kan udelukkes.

Nærmere kan man næppe komme en bestemmelse af visernes oprindelige forlæg og deres tilblivelsestid. Måske kan dog en sproglig undersøgelse af viserne bringe os sagen nærmere.

Dr. Jakob Jakobsen siger i indledningen til sin udgave af *Gaipa-tåttur*, 1890, at sagn om Karl den Store og hans tolv jævnlinge spredtes over hele Europa i 11., 12. og 13. århundrede, også til Danmark, Norge og Island. I 13. årh. blev de samlet i Norge i *Karlamagnús saga*, og ved samme tid må de være kommet til Færøerne, og sandsynligvis er de meget snart sat på rim på Færøerne. Der er ikke meget rigtigt i dette. Kms beror ikke på sagn, men på skrevne tekster. De færøske viser har ikke samme kilde som Kms (nemlig de samme sagn som Kms skulle bygge på), men forudsætter Kms (og næppe engang sagn der bygger på Kms). Hvornår Kms er kommet til Færøerne, vides ikke, men den version som viserne forudsætter, er ikke skrevet før ca. midten af 14. årh. og da først senere kommet til Færøerne. Og hvor længe efter dette viserne er digtet, vides ikke.

Derimod er resultatet af nærværende undersøgelse stort set en bekræftelse og en præcisering af de formodninger som er fremsat af E. F. Halvorsen (1959, s. 51) og Poul Lindegård Hjorth (1960, s. XV).

RÉSUMÉ

Dans les recueils manuscrits de ballades féroïennes se trouve un cycle de ballades dont le personnage central est Charlemagne. Quatre ballades font partie du cycle dans tous les recueils (à une exception près), et elles proviennent toutes de *Karlamagnús saga* (Kms) et/ou de la traduction danoise de celle-ci, *Karl Magnus' Krønike* (KMK). Ces ballades, que nous

appelons primaires, sont *Odvaldsríma*, *Geipatáttur*, *Emundsríma* et *Runsívalsstríð*, qui ont été composées d'après les branches de Kms et/ou de KMK qui traduisent la Chanson d'Otinél, le Pèlerinage ou Voyage de Charlemagne, la Chanson d'Aspremont et la Chanson de Roland, respectivement. Les deux dernières forment une unité, que les manuscrits divisent de façons différentes, et qui est vraisemblablement le premier noyau du cycle, auquel les deux premières sont venues s'ajouter. On y a ajouté depuis deux autres ballades, *Aligast* et *Flóvinsríma*, qui n'ont pas les mêmes origines que les quatre ballades primaires, mais qui font partie du cycle dans quelques-uns des manuscrits. Charlemagne figure dans d'autres ballades aussi, qui ne font pas partie du cycle.

Après un aperçu des ballades secondaires, les quatre ballades primaires sont examinées plus en détail. Aucune d'elles n'est trouvée hors des Féroé: ce n'est que par les sources communes qu'elles sont apparentées aux rímur islandaises et aux ballades des autres pays scandinaves traitant des mêmes sujets. Cela n'exclut pas la possibilité que les ballades féroïennes aient été composées en Norvège pour y être perdues et ne survivre qu'aux Féroé, mais d'autre part rien ne vient à l'appui de cette hypothèse.

La version utilisée de Kms est la version bêta, écrite en Islande »after 1320, possibly well after« (Peter G. Foote). La version utilisée de KMK est sans doute celle de Christiørn Pedersen, dont la première édition parut en 1534. Les ballades sont donc en tout cas postérieures au milieu du XIVe siècle, et elles ne sont guère postérieures au XVIIe siècle, parce qu'après cette date on n'a guère eu de manuscrit de Kms.

Il est très difficile de choisir entre les trois possibilités suivantes:

1) Les ballades ont été composées d'après Kms seulement, et tous les éléments provenant de KMK ont été introduits au cours des siècles. Elles peuvent être antérieures à 1534, mais elles peuvent aussi être postérieures à cette date.

2) Les ballades ont été composées d'après Kms et KMK (ce qui n'exclut pas que quelques éléments provenant de KMK aient été introduits plus tard). Elles sont postérieures à 1534.

3) Les ballades ont été composées d'après KMK seulement, et les éléments provenant de Kms ont été introduits plus tard. Elles sont postérieures à 1534.

De ces trois possibilités, la dernière est la moins probable et la première la plus probable.

Un examen linguistique des ballades, qui reste à faire, pourrait jeter plus de lumière sur le problème de l'âge et de la patrie des ballades.

CITERET LITTERATUR

1. *Aebischer, Paul*: Les Versions norroises du »Voyage de Charlemagne en Orient«, Leurs sources = Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège, Fascicule CXL, Paris 1956.
2. CCF = Føroyja Kvæði, Corpus Carminum Færoensium, håndskreven samling ved Sv. Grundtvig og Jørgen Bloch, 1872—76, under udgivelse ved først Chr. Matras og nu Nap. Djurhuus.
3. *Chanson de Roland*, p.p. Joseph Bédier, Paris 1924.
4. *Craigie, William A.*: Sýnisbók íslenzkra rímna, Edinburgh-London 1952, II.
5. Danmarks gamle Folkeviser, VIII, efter Forarbejder af Svend Grundtvig udgiven af Axel Olrik, Kbh. 1905—1919.
6. DgF = Danmarks gamle Folkeviser.
7. *Evensen, A. C.*: Kvæðabók, Tórshavn 1910.
8. *Evensen, A. C.*: Lesibók, Tórshavn 1911.
9. *Foote, Peter G.*: The Pseudo-Turpin Chronicle in Iceland = London Mediæval Studies: Monograph No. 4, London 1959.
10. FA = Færøsk Anthologi.
11. Færøsk Anthologi, I, ved V. U. Hammershaimb, København 1891.
12. Føroyja Kvæði, se CCF.
13. *Grundtvig, Sv.*, se CCF og Danmarks gamle Folkeviser.
14. *Halvorsen, E. F.*: The Norse Version of the Chanson de Roland = Bibliotheca Arnarnagnæana, Vol. XIX, København 1959.
15. *Hammershaimb, V. U.*: Olufas Kvad, i Antiquarisk Tidsskrift 1846—48, s. 279—304.
16. *Hammershaimb, V. U.*, se Færøsk Anthologi.
17. *Helgason, Jón*: Flóvants ríma, i: Varðin 2, 1922, s. 111—117.
18. *Hjorth, Poul Lindegård*: 1960, se Karl Magnus' Krønike.
19. *Hjorth, Poul Lindegård*: Filologiske Studier over Karl Magnus' Krønike, Kbh. 1965.
20. *Holm-Olsen, Ludvig*: Håndskriftene av Konungs Skuggsjá = Bibliotheca Arnarnagnæana, Vol. XIII, Kbh. 1952.
21. *Jakobsen, Jakob*: Karlamagnusar kväje ædla Rólands kväje, Gaipatáttur, Tórshavn 1890.
22. *Jakobsen, Jakob*: Karlamagnusar kväje ædla Rólands kväje, Runsevalsstry (Tölvjavningar), Tórshavn 1890.
23. *Jónsson, Finnur* (udg.), Alexanders saga, udg. af Kommissionen for det Arnarnagnæanske Legat, Kbh. 1925.
24. *Jónsson, Finnur* (udg.), Rímnasafn II, Kbh. 1913—22.
25. Karlamagnús saga ok kappá hans, udg. af C. R. Unger, Kristiania 1860.
26. Karl Magnus' Krønike, udg. af Poul Lindegård Hjorth, Kbh. 1960.

27. KMK = Karl Magnus' Krønike.
28. Kms = Karlamagnús saga.
29. *Kölbing, E.*: Zur älteren romantischen Litteratur im Norden, I (anmeldelse af G. Storm, Sagnkredsene..., 1874), i *Germania* XX, 1875, s. 226—249.
30. *Kölbing, E.*: Beiträge zur Kenntnis der Färöischen Poesie, I, i *Germania* XX, 1875, s. 385—402.
31. *Kölbing, E.*, udg. af de islandske Geiplur og den færøske Geipatáttur, i: Sechs Bearbeitungen des altfranzösischen Gedichts von Karls des Grossen Reise nach Jerusalem und Constantinopel, herausgegeben von Dr. Eduard Koschwitz, Heilbronn 1879, s. 134—184.
32. *Krenn, Ernst*: Die Entwicklung der foeröyischen Literatur = *Illinois Studies in Languages and Literature*, XXVI, 1, Urbana 1940.
33. *Liestøl, Aslak*: Norske Folkeviser, i utval ved Aslak Liestøl = Orion-bøkene nr. 23, Oslo 1964.
34. *Liestøl, Knut*: Norske trollvisor og norrøne sogor, Kristiania 1915.
35. *Liestøl, Knut* (udg.), Norsk Folkedikting VI = Folkeviser I, ved Knut Liestøl og Moltke Moe, ny udgave ved Olav Bø og Svale Solheim, Oslo 1958.
36. *Magnussen, Dávur*, og Jóhannes av Skarði: Kvæði, Vísur, Táttar, Tórshavn 1952, 2. udg. 1965.
37. *Matras, Chr.*, se Svabos færøske Visehaandskrifter.
38. Norsk Folkedikting VI, se Liestøl, Knut.
39. Olger Danskes Krønike, ved Nis Hansen, Kbh. 1842 (1. udg. 1534).
40. *Olrik, Axel*, se Danmarks gamle Folkeviser.
41. *Patursson, Jóannes*: Kvæðbók 1, Tórshavn 1922.
42. *Patursson, Jóannes*: Kvæðbók 2, Tórshavn 1922.
43. *Patursson, Jóannes*: Kvæðabók V, Tórshavn 1945.
44. *Storm, Gustav*: Sagnkredsene om Karl den Store og Didrik af Bern hos de nordiske Folk, Kristiania 1874.
45. Svabos færøske Visehaandskrifter, udg. ved Chr. Matras, Kbh. 1939.
46. *Sveinsson, Einar Ól.*: Um Ormar hinn unga, kappann Illhuga, bækur ok dansa, i: Nordæla, afmæliskeðja til Sigurðar Nordals, Reykjavík 1956, s. 55—74.
47. *Togeby, Knud*, anmeldelse af Hjorth 1965, i: *Studia Neophilologica*, XXXVII, No. 2, 1965, s. 402—405.
48. *Unger, C. R.*, se Karlamagnús saga.
49. Piðriks saga af Bern, udg. Henrik Bertelsen, I, Kbh. 1905—11.
50. *Pórolfsson, Björn K.*: Rímur fyrir 1600 = Safn Fræðafjelagsins IX, Kbh. 1934.